

Kontrastivní lingvistika a paralelní korpusy

Libuše Dušková (Praha)

CONTRASTIVE LINGUISTICS AND PARALLEL CORPORA

The article presents a brief survey of English-Czech contrastive studies based on original texts and their translations from the beginnings in the mid-fifties of the last century to the present. Until the first decade of the present century, excerption was done manually, which limited the research to a small number of samples. The early studies of English largely concentrated on sentence condensation and nominal tendencies in the expression of the predicate, as compared with the verbal character of Czech. In connection with the development of the theory of functional sentence perspective other topics were found in this sphere, especially as regards word order. While the former studies can be currently pursued on the basis of InterCorp at a qualitatively higher level, research into FSP topics remains restricted to issues involving variables with formalizable realization forms. The main part of the paper focuses on some of the fallacies involved in using translation counterparts as the basis of contrastive research. One of them is the possible influence of the original; others appear in such areas as the choice of translation counterparts with respect to the issue under investigation, the assessment of their adequacy, including the possibility of misrepresentation by the translator, the validity of the translation counterpart (which is in most cases limited, as alternatives are possible) and others. In studies of functional sentence perspective a point to be considered is equivocal interpretation of the FSP structure in the original. These points are illustrated by translation counterparts in two translations of the same novel.

KEYWORDS

parallel corpora, contrastive linguistics, translation counterparts, nominal tendencies, functional sentence perspective

KLÍČOVÁ SLOVA

paralelní korpusy, kontrastivní lingvistika, překladové protějšky, nominální tendence, aktuální členění vět

1. ÚVOD

Paralelní texty jako materiál sloužící k synchronnímu porovnávání jazyků se v případě angličtiny a češtiny používají od druhé poloviny minulého století. Vilém Mathesius s paralelními texty nepracoval. Vycházel z jednotlivých příkladů jevů, které se ve zkoumaných jazycích liší, a ty analyzoval na základě svého teoretického přístupu a znalosti zkoumaných jazyků. Jan Firbas používal obou postupů: jako Mathesius

např. v návaznosti na jeho stať „Ze srovnávacích studií slovosledných“ (Mathesius, 1942).¹ Firbas zde rozbírá Mathesiovo pojetí různé hierarchie slovosledných principů (zahrnujících princip gramatický, princip aktuálního členění větného, princip emfáze a princip rytmický) a důsledky jejich odlišné hierarchizace v angličtině a češtině. Z primárního postavení gramatického principu v angličtině Mathesius vyvozoval, že je angličtina k aktuálnímu členění někdy necitlivá, neboť gramatická funkce slovosledu více či méně omezuje řazení větných prvků podle stupně výpovědní dynamičnosti. Naproti tomu ve flektivní češtině je primární slovosledný princip aktuální členění, neboť gramatická funkce je indikována flektivními morfémy. Firbas tento názor vyvrací poukazem na další faktory určující aktuálněčlenskou strukturu věty: kontextovou zapojenost či nezapojenost větných prvků a jejich sémantiku. Rovněž v případě slovosledného principu emfáze, který Mathesius spatřoval v odchylkách anglického slovosledu od řazení téma — réma, stejně jako je tomu v češtině, Firbas ukazuje, že zatímco v češtině je emfáze signalizována subjektivním slovosledem, tedy řazením Rh — Th, v angličtině je indikována odchylkou od gramatického slovosledu.

Podobně jako Mathesius postupoval také Ivan Poldauf, o čemž svědčí zejména jeho často citovaná *Třetí syntaktická rovina* (Poldauf, 1963). Zkoumal v něm české prostředky diskurzivní roviny jako dativ *commodi* a *incommodi* (*nešlap mi sem*), dativus *affectivus* (*pěkně si leží*), částice (*škoda že, dobře že, jen když už jsi zase doma, copak je tohle za nápad, to je dnes ale dusno*) a jejich protějšky v angličtině. Diskurzivní funkce částice *copak* inspirovaly současný výzkum na základě InterCorpu, jímž mohly být návrhy anglických protějšků v Poldaufově článku ověřeny (Martinková a Šimon, 2014; Petrová, 2016; Šebestová, 2015²). Z Poldaufových návrhů nebyl potvrzen protějšek *I wonder*, naopak jiný z jeho návrhů, *dovětky*, se ukázaly jako pátý nejfrekventovanější protějšek, a byly doloženy, byť ojediněle, i Poldaufovy úvodní signály (*hortativní let us* jako protějšek zájmena *copak*).

2. TEMATIKA STUDIÍ ZALOŽENÝCH NA PARALELNÍCH TEXTECH

V anglicko-české kontrastivní lingvistice bylo a stále je věnováno hodně pozornosti kondenzaci anglické větné stavby, verbonominální struktura anglického přísudku a aktuálnímu členění větnému.

2.1 KONDENZACE VĚTNÉ STAVBY A VERBONOMINÁLNÍ PREDIKÁT

Kondenzace anglické větné stavby a verbonominální struktura predikace v angličtině ve srovnání s češtinou patří k tématům, která prvně zkoumal v návaznosti na Viléma Mathesia Josef Vachek (1955) a jeho žák Josef Hladký (1961).

1 Firbasův článek poprvé vyšel v r. 1962 ve *Slovu a slovesnosti* při příležitosti Mathesiových nedožitých osmdesátin; viz Firbas, 1962.

2 Citované diplomové a bakalářské práce lze najít ve volně přístupném univerzitním repozitáři na adrese <https://is.cuni.cz/webapps/zzp>.

Vachek analyzoval český překlad anglických infinitivů, participií a gerundií ve dvou druzích textu, Mortonových *Dějínách Anglie* (kap. XVIII, 14 stran) a v románu K. Mansfieldové, *V zátoce* (prvních 6 kapitol, 26 stran). V anglickém originálu *Dějiny* bylo 168 výskytů kondenzorů, v českém překladu 75, přičemž český překlad často téměř otrocky napodoboval anglickou větnou strukturu, „with the result that their translation [=překlad překladatelů] contains more condensators than good and clear Czech style can absorb“ (1955, s. 2). Také v beletristickém textu bylo 83 anglických jmenných tvarů slovesných do češtiny přeloženo verbem finitem. Vachek však rovněž zmiňuje, že i některá anglická finitní slovesa (18 případů) byla do češtiny přeložena jmennými tvary.

Hladký (1961) předkládá výsledky výzkumného projektu, v němž pět studentů pod Vachkovým vedením porovnávalo výskyt infinitivů, participií a gerundií v překladech z angličtiny do češtiny a naopak, v beletrii (Mansfield, Čapek) a odborném textu (Morton, 3 české prameny Wirth, Chaloupecký, Štoll); v jednom případě šlo o výzkum diachronní. V zkoumaných vzorcích bylo zjištěno v angličtině celkem 2 303 kondenzorů, naproti tomu v češtině méně než pětina, 435. Pokud jde o distribuci jmenných tvarů ve zkoumaných druzích textu, v anglických pramenech bylo zjištěno podstatně více kondenzorů v beletrii než v odborném textu (1 603 : 700), kdežto české kondenzory byly distribuovány zhruba stejně (beletrie 232, odborný text 203). K výskytu českých kondenzorů v překladu Hladký poznamenává, že zejména v případech přechodníků jich je zřejmě užito pod vlivem originálu: *vzav, zajistiv*. Rozbor případů, v nichž českým participiím odpovídaly anglické finitní věty, ukázal zajímavé zjištění: většinou šlo o protějšky českých postmodifikačních participií, která se v angličtině reflektovala jako věty vztažné, např. (1) (ilustrovaný jev je také zajímavý tím, že anglický překladatel nepostřehl singulárový tvar participia indikující apoziční koordinaci a připsal slovesnému ději dva konatele, srov. plurál *who have grasped*).

- (1) malíře a kreslíře, zachycujícího obraz Prahy.
of the painter and draughtsman who have grasped the picture of Prague.
(Hladký, ex 10)³

Pokud jde o podstatně vyšší zastoupení kondenzorů v zkoumaných beletristických pramenech ve srovnání s prameny odbornými, Hladký je připisuje autorskému stylu Mansfieldové. Obecně však beletrie poskytuje některé specifické kontexty pro užití *ing*-ových participií ve funkci přechodníků, které se v odborném textu nevyskytují, srov.:

- (2) a. she lay waiting for things to stop spinning (Hladký, ex 15)
b. Any plans for her? Carol pursued, smiling slightly. (Amis, s. 6)⁴

3 Odkaz za příkladem uvádí autora, z jehož stati uvedené v Literatuře je doklad převzat včetně čísla příkladu v příslušné studii.
4 Doklady z mé excerpce odkazují na pramen jménem autora díla a paginací (viz Prameny).

Z téže doby pochází kontrastivní studie nominálního charakteru angličtiny Miroslava Renského (1965),⁵ která je pozoruhodná mimo jiné použitou metodologií. Zastoupení nominálních a verbonominálních vyjadřovacích prostředků zkoumal na základě slovnědruhové frekvence slovesa a substantiva. Použité prameny byly literární a akademické texty a jejich překlad do češtiny. Anglické vzorky byly pak porovnány s dvěma vzorky původní české beletrie jako korekce distribuce zjištěné v překladech, které mohly být ovlivněny originálem. Zajímavým zjištěním byly rozdíly v délce originálů a překladů: české překlady byly zhruba o 20 % kratší než originály. Oproti očekávání české vzorky obsahovaly v absolutních číslech méně sloves než anglické. Tento rozdíl byl však důsledek výskytu jmenných tvarů; určité slovesné tvary převládaly v češtině. V případě finitních slovesných tvarů bylo kromě toho zjištěno více výskytů „prázdných“ sloves (sloves s vyprázdněným lexikálním významem, „light“ verbs) v angličtině. Pokud jde o stylistickou diferenciaci, rozdíly v distribuci sloves a substantiv mezi akademickými texty zkoumaných jazyků se ukázaly být obecně malé, a naopak byly zjištěny výrazné rozdíly mezi akademickým a literárním stylem téhož jazyka.

Pozdější studie Mileny Poláčkové (1988) zkoumala slovesné a verbonominální vyjadřovací prostředky na českém překladu anglického populárně vědeckého textu z hlediska posunu jedním či druhým směrem: z 128 posunů 96 (75 %) představovalo verbalizaci (posun k slovesnému vyjádření v češtině *feel the need* → *potřebovat*, *have influence* → *působit*, *be harmless* → *neškodit*; *is fascinating* → *uchvátí*) a 32 (25 %) nominalizaci (posun k nominálnímu vyjádření v češtině: *analyze* → *podrobit analýze*; *change* → *projít změnou*; *vary* → *nebýt ustálený*).

Nominálními tendencím v angličtině se věnuje pozornost i v současné době. Jako příklad lze uvést dva příspěvky v jubilejním svazku pražské anglistiky (Malá — Šaldová, eds., 2012), vydaného k stému výročí jejího založení (1912–2012). Oba příspěvky pracují s materiálem čerpaným z InterCorpu. Editorky svazku přispěly statí pojednávající o komplexní kondenzaci realizované participiálními konstrukcemi z hlediska funkcí, které mají jejich české protějšky (Malá — Šaldová, 2012). Ty jsou nejprve roztrženy na shodné s originálem a odchylné, odchylné pak dále na neverbální, na finitní věty a syntetické vyjádření. Druhá stať (Dušková, 2012) se zabývá nominálními tendencemi angličtiny z hlediska českých protějšků anglických monotranzitivních a ditranzitivních sloves s vyprázdněným lexikálním významem („light“ verbs), např. *he gave an excited squeak* / *vzrušeně zapištěl*; *Dean gave him a brusque nod*. *Dean krátce přikývl*. Verbální český protějšek byl zjištěn asi v 77 %. Nejrozsáhlejší současný kontrastivní výzkum z této oblasti je předložen v monografii M. Malé pojednávající o anglických sponových slovesech (Malá, 2014).

5 Kromě této práce se Renský zabýval nominálními tendencemi angličtiny v dalších dvou nekontrastivních statích: „English verbo-nominal phrases: Some structural and stylistic aspects“. *Travaux linguistiques de Prague* 1, s. 289–299. „Nominal tendencies in English“. *Philologica Pragensia*, 7, s. 135–150.

2.2 AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ VĚTNÉ

Druhá oblast dlouhodobého zájmu kontrastivního studia, aktuální členění větné, je hojně zastoupena v pracích brněnských anglistů. Vycházely v *Brno Studies in English* v souvislosti s rozvíjením teorie funkční perspektivy větné Jana Firbase. Firbas sám se z počátku zabýval komunikativní funkcí slovesa. Firbas (1959) zkoumá, zda různé postavení slovesa v angličtině, němčině a češtině ovlivňuje jeho aktuálněčlenskou funkci. Dokladový materiál čerpal z dvou textů, Čapkových *Anglických listů* a jejich anglického a německého překladu, a z Galsworthyho *Ságy rodů Forsytů* a jejího českého a německého překladu. Výchozím jazykem mu byla němčina: z německých textů vy excerpoval 200 vět se slovesem na konci, a ty porovnal s jejich protějšky v angličtině a češtině. Byl si ovšem vědom, že zakládat výzkum na překladových textech je problematické, takže jako korekci vy excerpoval stejný materiál — 200 německých vět se slovesem na konci — z německého románu Anny Saeghersové, *Das siebte Kreuz*. Výsledky výzkumu potvrdily, že ve všech třech zkoumaných jazycích má sloveso primárně aktuálněčlenskou funkci přechodu s nižším stupněm výpovědní dynamičnosti než jeho komplementy. V angličtině, v níž českému a německému slovesnému přísudku často odpovídá přísudek verbonominální, je přechodová funkce slovesa nejvýraznější. Firbas používal paralelních textů, originálů a překladů, též k exemplifikaci zkoumaných jevů, např. v článku o nezákladových podmínkách (Firbas, 1957). Stejně jako v případech výsledků založených na překladových protějšcích si byl vědom omezené platnosti výsledků založených na dvou-třech pramenech, zejména v případě výzkumu kontextového faktoru. Dokládá to jeho stať z roku 1995 (Firbas, 1995), založená na 18 pramenech.⁶ Tato práce však není kontrastivní.

Aktuálněčlenské téma traktované několika brněnskými autorkami představují adverbialia: na základě paralelních textů byly zkoumány vztahy mezi větnou pozicí, sémantickou rolí a aktuálněčlenskou funkcí v případech časových a místních určení (Dvořáková, 1964; Horová, 1976), způsobu (Chládková, 1979), původce děje (Golková, 1983, 1985). Výzkum původce děje byl založen na 22 pramenech, určení způsobu na pěti.

Aktuální členění větné bylo také jedním z hlavních aspektů zahrnutých do výzkumu syntaktické konstantnosti mezi angličtinou a češtinou, souborně popsáno v první části svazku *From Syntax to Text, the Janus face of Functional Sentence Perspective* (Dušková, 2015a). Konstantnost větných členů podmětu, přísudku, příslovečného určení, jmenné části přísudku a předmětu byla zkoumána na základě hypotézy univerzální platnosti principu koncového postavení jádra výpovědi. Míra uplatnění tohoto principu sice závisí na charakteru jazykového systému, nicméně lze očekávat, že stejné obsahy budou v různých jazycích do značné míry vyjadřovány v obdobném lineárním řazení, čehož může být dosaženo jinou syntaktickou strukturou. Zkoumané aspekty zahrnovaly vztahy mezi syntaktickou funkcí, aktuálněčlenskou funkcí a větnou pozicí, neboť jedním z předpokládaných faktorů způsobujících syntaktickou divergenci bylo lineární řazení větných prvků podle základního rozložení výpovědní dynamičnosti. V příkladu (3) jsou tyto vztahy ilustrovány na všech zkoumaných větných členech:

6 S pomocí studentů ze svého semináře, kteří pracovali pod jeho vedením.

- (3) a. dr. Poppera (O/Th) ranila mrtvice (S/Rh). (Fuks, s. 8)
 dr. Popper (S/Th)'s had a stroke (O/Rh). (Urwin, s. 2)
 b. Stoupali jsme po úzkém schodišti (Adv/Rh). (Kundera, s. 14)
 We climbed a narrow staircase (O/Rh). (Heim, s. 4)
 c. The air (S/Th) was torn by the scream of engines (Adv_{by-agent}/Rh) (James, s. 10)
 vzduch (O/Th/ rozdrásalo ječení motorů (S/Rh) (Novák, s. 212)
 d. Tvrdí o něm, že je neobvykle nadaný (C_s/Rh) (Jirotko, s. 33)
 She claims that he has an unusual talent (O/Rh). (Corner, s. 34)
 e. He was in no danger (C_s/Rh) of ... (Fowles, s. 48)
 Nehrozilo mu nebezpečí (S/Rh), že ... (Žantovská, s. 46)

Příklady ukazují, že syntaktická divergence v angličtině přispívá k základnímu rozložení výpovědní dynamičnosti v protějšcích preverbálního postavení slovesných komplementů a postverbálního postavení podmětu v češtině, tj. divergence spočívající v podmětové konstrukci tematického prvku, viz (3) a., c., e. V případě postverbálního postavení slovesných komplementů způsobují syntaktickou divergenci jiné faktory, zejména rozdíly ve valenci a komplementaci sloves a odlišný charakter jazykového systému, viz (3) b., d.

Při této dlouhodobé práci s paralelními texty se vyskytly některé případy představující překladatelská úskalí. Jedno z nich je chybná interpretace informační struktury, ilustrovaná v příkladu (4) (podrobněji viz oddíl 3.2).

- (4) Distress at her own conciliatory nature rose in her throat. (Bainbridge, s. 27)
 Rozmrzelost nad vlastní pasivní povahou jí bobtnala v krku. (Bělehradská, s. 31)

Český protějšek zde imituje slovosled anglické věty, čímž obrací její aktuálněčlenskou strukturu. Příklad (4) je prezentační věta indikovaná kontextově nezapojeným podmětem s rozvítenou syntaktickou strukturou (řídící substantivum je kromě slovesa jediný nový prvek ve větě), slovesem objevení se na scéně a kontextovou zapojeností příslovecného určení (anaforickým posesivem a meronymickým vztahem mezi krkem a proživitelem slovesného děje). Srov. *V krku jí bobtnala rozmrzelost nad vlastní pasivní povahou*.

Pokud jde o využití digitalizovaných paralelních korpusů k výzkumu aktuálního členění, doposud bylo omezeno na syntaktické konstrukce s fixním rámcem, jako je vytýkácí konstrukce (Dušková, 2015b; Kudrnová, v tisku) a komunikační pole, jejichž konstitutivním komponentem je lexikální jednotka z vymezeného souboru, jako jsou adjektiva v konstrukci *tough movement* (Dudáková, 2016)⁷ a prezentační slovesa v prezentačních větách s iniciálním rematickým podmětem (viz Adam, 2016), zde ilustrovaných příkladem (4). Větší využití digitalizovaných paralelních textů k aktuálněčlenskému výzkumu se ukazuje v opačném směru z češtiny do angličtiny, viz studii Brůhové — Malé (v tisku) zkoumající anglické překladové protějšky iniciálních

7 Nepublikovaná bakalářská práce Petry Dudákové je zatím jediná studie traktující *tough movement* ve srovnání s českými protějšky. Publikovaná studie Jiřiny Popelíkové (2015) není srovnávací.

předložkových vazeb s předložkami *do*, *na*, *v/ve*, *z/ze*, reflektujících se v angličtině jako podmět, tedy korespondence mezi tématickými prvky.

3. ÚSKALÍ METODOLOGIE VYUŽÍVAJÍCÍ PARALELNÍCH TEXTŮ

Problémy spojené s využitím paralelních textů ke kontrastivnímu výzkumu vyplývají ze samotné podstaty překladu. Je to však jediná metodologie, která poskytuje ztvárnění téhož obsahu v různých jazycích, a jako taková je nezastupitelná. Na jedno úskalí poukázali už autoři prvních kontrastivních studií založených na překladových textech (viz Vachek, Hladký, Renský v oddíle 2.1), totiž ovlivnění protějšku v cílovém jazyce strukturou jazyka originálu. Tento rys lze většinou snadno odkrýt a korigovat porovnáním s výsledky výzkumu daného jevu v originálním textu.

3.1 VÝBĚR PŘEKLADOVÝCH PROTĚJŠKŮ

Jiný problém nastoluje otázka, které překladové protějšky mají být do výzkumu zahrnuty. Relevantním aspektem se v tomto bodě jeví rovina jazykového systému, k níž zkoumaný jev náleží. Základní kritérium významové ekvivalence a adekvátnosti způsobu vyjádření, platící na všech rovinách, lze splnit různými realizačními formami, z nichž je třeba vybrat ty, které jsou pro zkoumání daného jevu relevantní. V citovaných kontrastivních studiích se zkoumají jevy z roviny syntaktické, z roviny klauzí, větných členů a frází. Ve výzkumu těchto jevů se ukazuje, že pro zjištění překladových protějšků, které poskytuje jazykový systém cílového jazyka, jsou vhodné protějšky, které reflektují všechny sémantické prvky originální věty a jejichž obvyklost / přirozenost se projevuje v rekurentnosti téže struktury v různých pramelech.⁸ Srov. příklad (5) jako doklad pro verbální a verbonominální vyjádření přísudku a v následujícím odstavci (6) a. ve srovnání s (6) b., c., d., e.

- (5) Dixon ran his eye along the lines of black dots, ... (Amis, s. 15)
Dixon pohlédl na řady černých teček, ... (Mucha, s. 14)

Pokud sémantická struktura překladového protějšku význam originálu posouvá, jde o volný překlad (někdy nutný, není-li korespondující překlad možný), avšak takové protějšky, i když mohou být zajímavé z jiných hledisek, k zjištění překladových vzorců nepřispívají; v klasifikacích překladových protějšků figurují jako protějšky s jedním výskytem, jejichž struktury se liší, takže o systémových vztazích mezi zkoumanými jazyky nic nevypovídají. Přesné rozlišení odpovídajících a volných překladů je ovšem často problematické, srov. doklad (6) a. s doklady (6) b., c., d., e.⁹

⁸ Srov. Johanssonovův koncept „paradigm“ (2007, s. 23).

⁹ Všechny příklady ilustrující *tough movement* jsou převzaty ze studie Dudákové (2016) jakožto dosud jediné kontrastivní studie tohoto jevu. Strany uvedené v odkazech se vztahují k příloze 8 (s. 57–63), která obsahuje celkový seznam všech dokladů. Odkazování na příklady v textu práce nebylo možné, protože v textu autorka uvádí pro ilustraci jen některé.

- (6) a. Quite a few of them were hard to find,
Dost z nich bylo těžké najít (Dudáková, p. 60)
- b. In this business they are sometimes hard to find.
Příznejme si, že v naší branži je podobných klientů jako šafránu.“ (Dudáková, s. 61)
- c. The kid was impassive, hard to read, preoccupied with an invisible spot somewhere on the floor.
Markova tvář měla zcela neproniknutelný výraz. Oči měl upřené k zemi, jako by na ní pozoroval nějakou neviditelnou skvrnu (Dudáková, s. 60–61)
- d. She found him easy to talk to. Zjistila, že se s ním ráda baví. (Dudáková, s. 59)
- e. Young ladies of her age are sometimes a little difficult to manage, and if she has the true Darcy spirit, she may like to have her own way.”
Mladé dámy v jejím věku bývají někdy svéhlavé, a má-li v žilách pravou darcyovskou krev, pak se asi nerada podřizuje.“ (Dudáková, p. 58)

Zatímco v (6) a. překladový protějšek adekvátně vystihuje sémantickou strukturu anglické konstrukce realizací její podkladové struktury, srov. *it was hard to find quite a few of them*, která je v *tough movement* uspořádaná podle stupňů výpovědní dynamičnosti, protějšky příkladů (6) b. a c. k výzkumu vztahů mezi *tough movement* a českými protějšky nepřispívají. Příklad (6) e. ilustruje neostrou hranici mezi protějšky, které lze zahrnout, a které ne, neboť lze argumentovat, že jde o jednoslovný protějšek (*svéhlavý*) syntetizující význam slovesa *manage* a adjektiva *difficult*. Pokud jde o (6) d., důvodem volného překladu může být skutečnost, že korespondující překlad není v daném případě možný nebo v cílovém jazyce nepůsobí přirozeně.

K ilustraci závislosti volby překladových protějšků zkoumaného jevu na rovině jazykového systému může posloužit příklad z roviny diskurzní, české a anglické znění téhož návodu (doslovný překlad může mít humorný účinek). Zde nejde o interlingvální synonymii, nýbrž o ztvárnění stejného věcného obsahu, který může být uchopen z různých stran. Srov. vyjádření stejného obsahu z různého hlediska v nálepce na balík, české *neklopit*, anglické *this side up*.

(7) Neklopit. This side up.

3.2 NEADEKVÁTNÍ INTERPRETACE ZE STRANY PŘEKLADATELE

Překladové protějšky je dále třeba posoudit z hlediska možnosti nějakého překladatelova pochybení (jak už bylo např. ukázáno v příkladech (1) a (4). S odchylkami od originálu se setkáváme zejména v případě posunů v informační struktuře. Následující příklady je ilustrují na dvou anglických konstrukcích, již zmíněné *tough movement* a verbonominální predikaci ditranzitivních spon (*light verbs*).¹⁰

Tough movement je jedna z anglických syntaktických konstrukcí (vedle pasiva, existenciální konstrukce, pseudovytykáci konstrukce aj.), které umožňují řazení

¹⁰ K odkazům u těchto příkladů viz poznámky 4 a 9.

větných prvků podle stupně výpovědní dynamičnosti. Po adjektivech, která tuto konstrukci tvoří, slovesa s kontextově zapojenou komplementací přesouvají tuto komplementaci do místa tématu v konstrukci podmětu, viz příklad (6) a. V iniciální tematické pozici je tak typicky kontextově zapojený člen a nové rematické prvky jsou na konci, srov. příklad (8) s jeho podkladovou strukturou a českým protějškem.

- (8) In the absence of any real intercommunication between one part of Oceania and another, this was not difficult to arrange.

it was not difficult to arrange this

A protože neexistovala žádná komunikace mezi jednotlivými částmi Oceánie, nebylo těžké to zaranžovat. (Dudáková, s. 58)

V podkladové struktuře je kontextově zapojený předmět, anaforické *this*, v koncové pozici; v konstrukci *tough movement* je přesunuto jako podmět na začátek. V českém protějšku předmět realizovaný enklitikem *sice* nemůže stát v iniciální pozici, stojí však před rématem. Řazení větných prvků je zde v angličtině v úplnější shodě se základním rozložením výpovědní dynamičnosti, než je tomu v češtině.

V následujících příkladech však je anglická informační struktura změněna, srov. příklady pod (9).

- (9) a. *Syme's fate was not difficult to foresee*.

Nebylo těžké předvídat Symův osud. (Dudáková, s. 57)

- b. *To those who appreciate the extraordinary irascibility of the Invisible Man, the rest of the encounter will be easy to imagine*.

Ti, kdo plně chápou mimořádnou popudlivost Neviditelného, dovedou si snadno představit dohru, jíž tato srážka skončila. (Dudáková, s. 59)

- c. *Yes, as gamekeeper fresh air must be so difficult to come by," said Umbridge sweetly*.

„No ano, jako hajný jistě těžko přijdete na čerstvý vzduch,“ řekla sladce Umbridgeová. (Dudáková, s. 57)

Ve všech těchto příkladech se tematický podmět anglické věty v českých protějšcích reflektuje jako réma výpovědi, srov. (9) a. *Symův osud nebylo těžké předvídat*. b. *dohru srážky si dovedou snadno představit*, c. *jako hajný na čerstvý vzduch přijdete jistě těžko*.

Pokud jde o stupně výpovědní dynamičnosti konstitutivních členů konstrukce, tj. adjektiva a slovesa, jsou kontextově nezapojené, uplatňuje se tedy jejich sémantická struktura. V ní je významovým jádrem sloveso a adjektivum tento význam modifikuje. Nižší stupeň výpovědní dynamičnosti adjektiva a vyšší stupeň výpovědní dynamičnosti slovesa se reflektuje v řazení těchto složek v komunikativním poli celé konstrukce, uspořádané podle stupně výpovědní dynamičnosti. Překladatel někdy však spatřuje réma v adjektivu, srov. (10).

- (10) a. *The drag of his solitude was not easy to overcome*

Přítež osamělosti se nepřekonávala lehce (Dudáková, s. 57)

b. The question seemed impossible to answer.

Zdálo se však, že na takovou otázku odpovědět nelze. (Dudáková, s. 62)

(10) a. předpokládá intonační centrum na *easy* a kontextovou zapojenost slovesa *overcome*; v případě b. je adjektivum *impossible* formálně těžší než sloveso *answer*, což spolu s negací vytváří případ potenciálnosti, tj. nejednoznačné aktuálněčlenské struktury, skýtající možnost dvojí interpretace.

Druhá konstrukce, kterou lze uvést na ilustraci posunů v informační struktuře, je verbonominální predikace. V příkladu (12) anglická sponová predikace odpovídá českému vyjádření slovesnému. Odchylna v informační struktuře se týká předmětu slovesa / objektového komplementu adjektiva.

(11) she knew he was attractive to women. (Fowles, s. 67)

Věděla, že přitahuje ženy. (Žantovská, s. 67)

Aktuálněčlenská funkce jmenné části přísudku je téměř výlučně réma (ve více než 90 %, viz Uhlířová, 1974), což platí i pro příklad (11), srov. pozici intonačního centra. Pokud by byl rématem komplement adjektiva *to women*, šlo by o kontrastní užití, srov. prozodii.

Příklady pod (12) ilustrují odchylku od informační struktury v anglické ditranzitivní konstrukci s prázdným slovesem (*light verb*).

(12) a. He gave his wife a stern look. (Fowles, 77)

Přísně se podíval na ženu (Žantovská, 77)

b. Jaynes cursed and gave his desk a hard kick.

Jaynes zaklel a tvrdě nakopl pracovní stůl. (Grisham, InterCorp)¹¹

V příkladech (12) a., b. mají v originále funkci rématu přímé předměty, a. *a stern look*, b. *a hard kick*; jsou kontextově nezapojené, což je indikováno neurčitým členem s funkcí první zmínky, a stojí v pozici za předmětem nepřímým. V českém znění však mají rematickou funkci protějšky nepřímých předmětů, srov. jejich koncové postavení: a. *podíval se na ženu*, b. *nakopl pracovní stůl*. Ty jsou kontextově zapojené (srov. anaforická posesíva) a stojí v pozici před přímým předmětem. Jelikož si předměty slovesa *give* mohou vyměnit místo, rematická funkce nepřímého předmětu by byla indikována postavením za předmětem přímým po předložce *to*: *He gave a stern look to his wife* (srov. Brůhová, 2014). Zatímco v příkladu (12) a. zní český protějšek s informační strukturou obdobnou originálu zcela přirozeně, srov. *Přísně se na ženu podíval*, v (12) b. zní přirozeněji použitý slovosled. Právě uzuálnost / přirozenost překladového protějšku bývá důvodem, proč je někdy informační struktura českého protějšku odchylná.

Příklady pod (13) ukazují české protějšky anglické verbonominální konstrukce, v nichž se složky anglického rématu, předmětové dějové jméno a jeho modifikátor, reflektují v různém řazení.

¹¹ Doklady čerpané z InterCorpu jsou tak označené.

- (13) a. He gave a quiet groan.
 Tiše zasténal. (Amis, InterCorp)
- b. she took a cautious sniff
 opatrně si přičichla (Clarke, InterCorp)
- c. He gave a hollow laugh.
 Zasmál se dutě. (Clarke, InterCorp)

Obvyklé řazení v češtině je zde koncová pozice slovesného protějšku anglického dějového jména a počáteční pozice určení způsobu, které reflektuje přívlastek dějového jména, srov. (13) a., b. Toto řazení odpovídá příslušnému stupni výpovědní dynamičnosti, neboť stejně jako v případě *tough movement* jde o prvky kontextově nezapojené, jejichž stupeň výpovědní dynamičnosti závisí na sémantice. Základní sémantický prvek je význam slovesa, který je určením způsobu modifikován. Vlastní réma je tedy sloveso, čemuž odpovídá i lineární řazení. Jak na to poukázal už Firbas (1961), anglická verbonominální struktura je více ve shodě se základním rozložením výpovědní dynamičnosti než verbální struktura česká, neboť všechny základní aktuálněčlenské funkce jsou realizovány samostatným prvkem: *Th/S — přechod/V — Rh/O*. Na rozdíl od příkladů a. a b., které mají v rematické sekci řazení odpovídající stupni výpovědní dynamičnosti, v c. má český překladový protějšek ve vlastním rématu určení způsobu. Tato interpretace však nemá oporu ani v sémantice, ani v realizační formě: způsob průběhu děje je zde vyjádřen základní realizační formou, adverbium odvozeným od adjektiva, stejně jako v a. a b. Lze tedy očekávat pravidelný protějšek jako v a. a b.

V příkladu (14) je výchozí jazyk čeština.

- (14) a. Pohlédl na mne dotčeně. (Kundera, s. 13)
 He gave me an irritated look. (Heim, s. 3)
- b. budete se na ty koblihy dívat tupě a bezmyšlenkovitě (Jirotko, s. 7–8)
 you will subject the doughnuts to a dull and thoughtless gaze (Corner, s. 7)

Ve výchozím českém znění je vlastní réma určení způsobu, což je indikováno jeho postavením na konci. Anglické překladové protějšky však obsahují obvyklou verbonominální strukturu, ačkoliv je napodobení české struktury možné, srov. a. *He looked at me irritatedly* and b. *you will gaze at the doughnuts thoughtlessly* (s vynecháním *dull*) a (20) c. Na rozdíl od verbonominální konstrukce, kterou lze v angličtině považovat za stereotyp, jde však o struktury tvořené vědomě s komunikativním záměrem. Vzniká tedy otázka, zda lze použité anglické protějšky považovat za adekvátní vyjádření. Odpověď je třeba hledat v sémantické struktuře koncové modifikované substantivní fráze: v příkladě (14) a. modifikátor vyjadřuje postoj mluvčího k propozičnímu obsahu, tedy samostatný diskurzivní význam, a je realizován příslovcem tvořeným od minulého participia příslušného postojového slovesa. Tento příklad je proto možno řadit k případům potenciality, jejichž řešení záleží na překladateli. V příkladu b. modifikátor modifikuje způsob děje, avšak zmnoženou realizační formou: koordinační strukturou *dull and thoughtless gaze*. Nejde tedy o základní bezpříznakovou formu modifikace jako v případě (13) c. Anglický překladový protějšek příkladu (14) b. lze

OPEN ACCESS

tedy považovat za adekvátní s tím rozdílem, že je aktuálněčlenská struktura rematické sekce ve srovnání s češtinou vyjádřena méně výrazně.

K odchylkám v AČV struktuře verbonominálních konstrukcí lze přiřadit i příklad (15), který ilustruje rozdíly vyplývající z analytické povahy angličtiny a flektivní povahy češtiny.

- (15) The two rabbits went up to the board at a hopping run and crouched in a patch of nettles on the far end side, wrinkling their noses at the smell of a dead cigarette-end somewhere in the grass. (Adams, s. 19)

Králíci přihopkali k tabuli, obešli ji a usedli za ní do kopřiv a nakrčili nosy před pachem cigaretového nedopalku kdesi v trávě. (Minaříková, s. 8)

Aktuálněčlenská struktura první klauze v originálu zřetelně indikuje rematickou funkci koncového příslovečného určení způsobu jeho kontextovou nezapojeností, jeho sémantikou a lineárním řazením. Věta obsahuje jen dva nové prvky, směr a způsob pohybu, podmět a příslovečné určení místa jsou kontextově zapojené. Tuto informační strukturu by bylo možno do češtiny převést jen doslovným překladem: *Králíci běželi k tabuli hopkavým během*. V použitém českém protějšku analytickému vyjádření pohybu a jeho způsobu — *go at a hopping run* — odpovídá slovesný význam ‚hopkat‘, a směr pohybu se promítá do prefixu ‚přihopkat‘ a předložky *k*. Nové prvky (způsob pohybu a směr) jsou inkorporovány do aktuálněčlenské funkce přechodu, jejímž nositelem je sloveso, a jádrem výpovědi je kontextově zapojený člen ‚tabule‘ s novou složkou směru *k*. V tomto případě pro kopírování aktuálněčlenské struktury výchozího jazyka nemá cílový jazyka prostředky, které by odpovídaly jeho charakteru.

3.3 NEJEDINEČNOST PŘEKLADOVÉHO PROTĚJŠKU

Poslední úskalí vyplývající z inherentních vlastností překladu, které nelze pominout, je nejedinečnost překladového protějšku. Označení „poslední“ platí jen v rámci této stati, neboť potenciální nástrahy překladu, o nichž se zde pojednává, jen naznačují, avšak zdaleka nevyčerpávají problematiku a složitost překladových protějšků. Možnost více než jednoho překladového protějšku je demonstrována na dvou překladech Amisova *Lucky Jima*, staršího překladu Jiřího Muchy a současného překladu Kateřiny Hilské.¹² Zaznamenané rozdíly v překladu jedné kapitoly (Kapitoly 4) zahrnovaly několik jevů: uvozovací slovesa přímé řeči, protějšky nefinitních klauzí, odkazování na osoby, realizační formy určení způsobu a informační strukturu. O prvních čtyřech pojednávám v následujícím oddílu souhrnně, neboť v některých dokladech se tyto jevy kombinují. Rozdílům v pojetí aktuálněčlenské struktury je věnován poslední oddíl 3.3.2.

¹² K ruční excerpici originálu a Muchova překladu byly použity digitalizované texty z InterCorpu, příklady z překladu Kateřiny Hilské byly excerpovány z knižního výtisku.

3.3.1 UVOZOVACÍ SLOVESA, PROTĚJŠKY NEFINITNÍCH KLAUZÍ, ODKAZOVÁNÍ NA OSOBY, PROTĚJŠKY URČENÍ ZPŮSOBU

V pracích zabývajících se slovesy uvozujícími přímou řeč (nejnověji Sedláček, 2016)¹³ se poukazuje na převládající výskyt *say* v angličtině na rozdíl od češtiny, která užívá početný repertoár různých sloves včetně takových, která nevyjadřují vlastní akt dicendi, nýbrž nějakou průvodní okolnost (*zamračil se, usmál se*). Převažující užívání slovesa *řici* v češtině lze tedy považovat za vliv originálu. Souvisí ovšem též s mírou věrnosti / volnosti překladu, která závisí na měnící se translatické metodologii.

Mezi prvními 50 slovesy dicendi uvozujícími přímou řeč v originále a překladech čtvrté kapitoly byla jednotlivá slovesa distribuována následovně: *say* 35 výskytů, *ask* 6, *begin* a *repeat* mělo po 2 výskytech a 5 sloves se vyskytlo jednou: *add*, *echo*, *reply*, *cut in*, *pursue*. V překladu slovesa *say* se Muchův překlad od originálu odchyluje jen v důsledku existence dvou základních sloves dicendi v češtině, *řici* a formálnějšího *pravit*: protějškem *say* je *řici* 29× a *pravit* 6×. Podobně je tomu v překladu slovesa *ask* s protějšky *zeptat se* (5×) a formálním *otázat se* (1×). Ve vyjádření opakovaného mluvního aktu vykazuje větší rozmanitost anglický originál: všechna tři slovesa *repeat*, *echo*, *pursue* mají v Muchově překladu protějšek *opakovat*. Protějškem slovesa *add* je rovněž slovníkový ekvivalent *dotat*, pouze v překladu slovesa *cut in* (přerušit, vmístit se / skočit do řeči) byl zvoleno obecnější sloveso (bez sémantického rysu přerušení) *ozvat se*. Celkový počet různých uvozovacích sloves byl sedm. Naproti tomu české protějšky anglických sloves dicendi v překladu Kateřiny Hilské svědčí o snaze o co největší rozmanitost. Mezi prvními 50 uvozovacími slovesy čtvrté kapitoly *Šťastného Jima* se 21 sloves vyskytlo jen jednou: *glosovat*, *komentovat*, *nabídnout*, *napovědět*, *navrhnout*, *odpovědět*, *opáčit*, *otázat se*, *pozdravit se*, *prohlásit*, *prohodit*, *pronést*, *ucedit*, *vložit se*, *vyzvat*, *vpadnout* (do hovoru), *vycouvat*, *vysvětlit*, *začít*, *zajímat se*, *zbystrit*; 11 sloves se opakovalo: *podotknout* 4×, *pokračovat* 4×, *dodat* 3×, *optat se* 3×, *ozvat se* 3×, *namítnout* 2×, *odvětit* 2×, *opakovat* 2×, *pravit* 2×, *vyštěknout* 2×, *zeptat se* 2× (29 výskytů). Základní české sloveso dicendi *řici* se mezi zkoumanými 50 uvozovacími slovesy vůbec nevyskytlo, bylo zaznamenáno jen *pravit* s dvěma výskyty. Rozdíl mezi užíváním uvozovacích sloves je sice závislý na dobově platné translatické metodologii, avšak zároveň jasně dokládá nejedinečnost překladového protějšku.

Slovesa uvozující přímou řeč jsou ilustrována v příkladech (16) a (17).

- (16) ‘Of course, this sort of music’s not intended for an audience, you see,’ Welch said as he handed the copies round. (Amis, s. 15)
 „Samozřejmě že tenhle druh hudby nebyl míněn pro veřejnost, chápete,“ pravil Welch, rozdávaje noty. (Mucha, s. 14)
 „Dá rozum, že tahle hudba není zamýšlena pro posluchače,“ podotkl Welch, když rozdával noty. (Hilská, s. 44)

¹³ Diplomová práce Miroslava Sedláčka je kontrastivní, avšak nevychází z paralelních korpusů, nýbrž z uvozovacích vět a přímé řeči bez uvození v originálních beletristických anglických a českých textech.

- (17) 'I'm one of your father's underlings,' Dixon said to Bertrand deciding he mustn't be offensive; (Amis, s. 13)
 „Jsem jedním z poddaných vašeho otce,“ řekl Dixon, který se rozhodl, že se nebude chovat urážlivě.“ (Mucha, s. 16)
 „Jsem jedním z podřízených vašeho otce,“ vysvětlil Dixon, když usoudil, že se nesmí v tomto domě vyjadřovat urážlivě. (Hilská, s. 50)

Příklady (16) a (17) kromě toho ilustrují různé protějšky finitních a nefinitních klauzí: anglickou finitní časovou větou v (16) překládá Mucha přechodníkem *rozdávaje*, Hilská korespondující českou větou: *když rozdával noty*. Užití českého přechodníku jako protějšku anglické vedlejší věty v Muchově překladu zřejmě souvisí s dobou vzniku překladu, v níž užívání přítomných přechodníků v beletrii nebylo ještě pocítováno jako zastaralé. V příkladu (17) v obou překladech anglické participium odpovídá vedlejší větě s určitým slovesem, a také anglická sponová predikace se reflektuje v české predikaci verbální, ale s různými slovesy: *be offensive* = *chovat se* x *vyjadřovat se urážlivě*. Příklad (18) opět ilustruje Muchovo užití přechodníku; Hilská překládá souřadnou finitní větou.

- (18) Bertrand dominated the central group, doing a lot of laughing as he told some lengthy story; (Amis, s. 13)
 Bertrand ovládl největší část přítomných, a nešetře smíchem, vyprávěl jakousi zdlouhavou historku; (Mucha, s. 16)
 Bernard ovládl střed místnosti a smál se na celé kolo, když vyprávěl nějakou zdlouhavou historku. (Hilská, s. 48)

Rozdíly v překladu anglických nefinitních tvarů ve zkoumaném úseku textu byly zjištěny v osmi případech, v šesti ve funkci adverbialní, ve dvou jako postmodifikátory. V Muchově překladu se 3 adverbialní participia reflektují jako přechodníky (*throwing* / *vrhnuv*, *doing a lot of* / *nešetře*, *struggling* / *pokoušeje se*), jednou jako adverbium (*He went on chewing, pondering* / *Pak chvíli zamyšleně žvýkal*) a dvakrát jako finitní klauze (*Mrs. Welsh rejoined them on the low platform ... taking up her stand by Margaret* Paní Welshová se přišla postavit na nízký stupínek ... vedle Margarety) a v příkladu (17). V jednom případě, viz (16), Mucha použil přechodník k překladu anglické finitní klauze. V překladu Kateřiny Hilské je ve všech případech užito vedlejší věty s určitým slovesem. Postmodifikační participia oba překladatelé překládají jednou finitní klauzí, jednou obdobně originálu: *an amateur violinist occasionally summoned at need* houslistou amatérem vypomáhajícím občas v městském orchestru (Mucha) / dále amatérský houslista, kterého občas v nouzi povolával městský orchestr (Hilská); *the senior Welshes ... went to greet their son, followed more slowly by the others* načež je poněkud pomaleji následovali ostatní hosté (Mucha) / šli se se synem přivítat, pozvolna následovaní ostatními (Hilská).

Pokud jde o způsob odkazování na osoby, Mucha užíval jmén stejně jako Amis, Hilská volila i jiné výrazy:

- (19) a. „We’re all waiting, Ned’, Mrs. Welch said from the piano. (Amis, s. 15)
 „Všichni už čekáme, Nede,“ pravila paní Welchová od klavíru. (Mucha, s. 14)
 „Všichni už čekáme, Nede,“ ozvala se paní domu od klavíru. (Hilská, s. 44);
- b. „This is Mr. Dixon and Miss Peel,“ Welch said, and drew the Goldsmiths away. (Amis, s. 15)
 „Tohle je pan Dixon a slečna Peelová,“ řekl Welch a odvedl Goldsmithovy, kteří stáli vedle. (Mucha, s. 16)
 „Pan Dixon, slečna Peelová,“ pravil profesor a vzápětí odtáhl Goldsmithovy. (Hilská, s. 49)
- c. As he spoke, he gave Bertrand a smile of polite, comradely envy (Amis, s. 17)
 Ušetřil při tom Bertrandovi úsměv vyjadřující přátelskou závist (Mucha, s. 17)
 Při hovoru věnoval malíři úsměv, v němž nechyběla zdvořilá, kamarádská závist (Hilská, s. 50–51)

Také v realizační formě určení způsobu Hilská volí oproti anglickému adverbium odvozenému od adjektiva rozmanitější a explicitnější formy:

- (20) a. „Yet by, and by, they’ll arl, deny, arnd say ,twas bart in jast,‘ Goldsmith sang tremulously and very loudly. (Amis, s. 15)
 „Všok koždá čosem svá zruší slova, neb byla pó-óuhý žort...“ zpíval Goldsmith rozechvěle a velice hlasitě. (Mucha, s. 15)
 „Vždyť zakrátko to všechny popřou, že to byl pouhý žert,“ prozpěvoval Goldsmith chvějivým a velice zvučným hlasem. (Hilská, s. 45)
- b. In less than a minute Dixon did see, and clearly. (Amis, s. 15)
 Za necelou minutu Dixon viděl. (Mucha, s. 15)
 A zanedlouho Dixon skutečně uviděl, a to v jasných barvách. (Hilská, s. 46)
- c. Bertrand’s girl was looking at him interrogatively; (Amis, s. 17)
 Dívka na něj upírala tázavý pohled; (Mucha, s. 17)
Malířova dívka na něho pohlížela tázavě. (Hilská, s. 50)

V příkladu (20) a. Mucha překládá stejným prostředkem, adverbium, Hilská rozvinutou instrumentálovou frází odpovídající anglické realizační formě *in a(n)* — adjektivum — *way / voice / tone*. V příkladu (20) b. oproti explicitnímu opisnému vyjádření v překladu Hilské je protějšek anglického určení způsobu v Muchově překladu vynechán, nicméně v daném kontextu — „*What’s the joke?*“ „*You’ll see.*“ — se nevyjádření způsobu jeví jako prostředek intenzifikace uskutečnění slovesného děje. (20) c. ilustruje rozdíl ve vyjádření způsobu děje vyplývající z užití verbonominální vazby v překladu Muchově místo verbálního vyjádření v originálu a překladu Hilské, a kromě toho odlišné odkazování na jednající osoby: *Bertrand’s girl*, u Muchy nevyjádřeno, pouze *Dívka*, a *malířova dívka* v překladu Hilské.

K rozdílu ilustrovaným v tomto oddílu lze připojit různé chápání významu slova *love*, viz (21): zatímco v Muchově překladu je v obou výskytech interpretován jako cit, v překladu Hilské v prvním výskytu jako označení osoby. I když jde o text madrigalu,

tedy poezii, jejíž interpretace se u různých recipientů liší, v prvním výskytu se *love* spíše jeví jako označení osoby.

- (21) When from my love I looked for love, and kind affections due, he read, (Amis, s. 15)
 „Když z lásky své já lásku hledal a libý citu květ,“ četl, (Mucha, s. 15)
 „Já u lásky své věrnou lásku hledal jsem,“ četl, (Hilská, s. 45)

3.3.2 SLOVOSLED A AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ

Nejvíce rozdílů v překladových protějšcích (16) bylo ve zkoumaném úseku textu zaznamenáno ve slovosledu. Rozdíly v realizaci informační struktury anglické a české věty vyplývají z různé míry uplatnění univerzálního principu organizace informační struktury, jímž je řazení větných prvků s tématem na začátku a rématem na konci (princip *end-focus*). V angličtině je tento princip omezen primární gramatickou funkcí slovosledu, nicméně i tak většina anglických vět vykazuje shodu mezi gramatickým řazením a řazením podle stupňů výpovědní dynamičnosti, tj. slovosled je v obou jazycích obdobný. Kde se tyto slovosledné principy v angličtině neshodují, český slovosled se liší. České překladové protějšky s odlišným slovosledem tak na jedné straně mohou vyjadřovat stejnou informační strukturu jako anglická věta, mohou však také realizovat informační strukturu, která se od aktuálního členění anglické věty liší. Příklad (22) ilustruje oba typy.

- (22) Coffee and cakes, intended to replace an evening meal, were brought in, and getting enough of these for himself and Margaret kept Dixon fully occupied. (Amis, s. 16)
Nato se místo večere podávala káva a zákusky a Dixon se nějaký čas věnoval snaze zajistit dostatečné množství pro sebe a pro Margaretu. (Mucha, s. 16)
Místo večere se podávala káva a koláčky a Dixon byl naprosto vyčerpán tím, aby jich pro sebe a Margaretu ukořistil dost. (Hilská, s. 48–49)

Odchylný slovosled v první větě obou překladů indikuje stejnou informační strukturu jako anglická věta, neboť vyjadřuje uvedení jevu na scénu (prezentační větu): podmět je v daném kontextu nový prvek (v řídicí i modifikační složce) a sloveso vyjadřuje existenci / objevení se na scéně (viz Firbas, 1992, s. 59–65, zejména s. 63; Adam, 2013, s. 87–91). V druhé větě jsou v obou překladových protějšcích ve vlastním rématu prvky, které jsou v originále složkou tématické sekce, srov. *fully occupied / dostatečné množství pro sebe a Margaretu / pro sebe a Margaretu ukořistil dost*. Důvodem odchylky je zde zřejmě rozvinutá struktura podmětu ve srovnání s minimální realizační formou vlastního rématu. Nicméně kontextová zapojenost, sémantika, lineární řazení a postavení intonačního centra v anglické větě indikují jádro výpovědi na konci, tj. *fully occupied*.

Také v příkladu (23) se aktuální členění obou překladových protějšků od originálu více či méně odchyluje.

- (23) *His diaphragm contracted with fright; (Amis, s. 16)*
Leknutím se mu stáhl žaludek. (Mucha, s. 16)
V tu chvíli Dixon pocítil sevření žaludku. (Hilská, s. 48)

V anglické větě jsou všechny faktory určující aktuálněčlenskou strukturu ve shodě s gramatickým slovosledem: iniciální podmět je kontextově zapojený anaforickým posesívem, sloveso nevyjadřuje objevení se na scéně, nýbrž perspektivuje sdělení k své komplementaci, která stojí na konci a je kontextově nezapojená; gramatický slovosled tedy realizuje sled téma — přechod –réma (*Žaludek se mu stáhl leknutím*). V Muchově překladu je to naopak; v překladu Hilské je vynechán sémantický prvek *fright* (důvod sevření) a rematická sekce má heterogenní složení: obsahuje prvek *žaludek* zapojený posesívem a nový prvek v řídícím členu *sevření*, který v originálu konstituuje lexikální složku přechodu. Odchylka však nemusí být klasifikována jako překladatelovo pochybení, neboť může být způsobena upřednostněním varianty, která se mu jeví jako uzuálnější, v češtině lépe znějící.

Příklad (24) ilustruje vystižení aktuálněčlenské struktury v novějším překladu, na rozdíl od odchylného aktuálního členění v překladu Muchově:

- (24) *The huge class that contained Margaret was destined to provide his own womenfolk: those in whom the intention of being attractive could sometimes be made to get itself confused with performance; those with whom a too-tight skirt,... (Amis, s. 16)*
Pro něj byl pouze široký sortiment žen typu Margarety. Žen, u kterých úmysl hezky vypadat mohl být někdy omylem pokládán za cosi blížícího se vzhlednosti; žen, u kterých příliš úzká sukně, ... (Mucha, s. 16)
Ta ohromná skupina žen, která zahrnovala i Margaretu, mu prostě byla osudem předurčena jako ty příslušnice opačného pohlaví, u nichž se úmysl působit přitažlivě obvykle zaměňoval spíš s hereckým představením. Jako ty, u nichž příliš krátká sukně ... (Hilská s. 48)

V Muchově překladu nadto není vystižen úsek *confused with performance / omylem pokládán za cosi blížícího se vzhlednosti*.

Poslední příklad (25) ukazuje, že důvod odlišného překladu může vyplývat z nejednoznačnosti aktuálněčlenské struktury v originálu. Jedním z faktorů, které ji způsobují, je neurčitelnost dosahu kontextové závislosti. Firbas (1994) tento případ ilustruje na čtyřech anglických překladech úvodní věty *Les Misérables* Victora Huga. Pouze jeden z nich reflektuje koreferenci *un grand if a l'arbre* v první a poslední větě, a tedy i kontextovou zapojenost *arbre* v poslední větě: *dans l'arbre / in the tree*. Ostatní tři překlady obsahují plurál *the trees*:

Il y a ... sous un grand if ... les liserons, une pierre ... [7 vět] ... Au printemps, les fauvelles chantent dans l'arbre.
 beneath a big yew, surrounded by mosses and dandelions, there is a stone ... [5 vět] ... and birds sing in the tree.

beneath a great yew tree over which climbs the wild convolvulus, there lies a stone [7 vět] ... In the spring, linnets warble in the trees.

There is ... under a yew, upon which bindweed climbs ... a tombstone ... [7 vět]... and in the spring linnets sing on the trees

There is ... under a lofty yew, upon which bindweed climbs ... a tombstone ... [6 vět] ... and in the spring linnets sing on the trees.

V anglickém příkladu (25) je v originálu *Welch* prezentován jako kontextově zapojený, aktivovaný prvek, ačkoliv se nevyskytl v úseku jedné a půl strany, který daleko přesahuje uváděný dosah kontextové zapojenosti (7 vět, viz Firbas, 1992, s. 23–24; Svoboda, 1981, s. 88–89). Mucha ho tedy uvádí jako v dané situaci nový prvek, srov. *nyní se k nim opět připojil Welch*, kdežto Hilská ho prezentuje podle originálu jako prvek zapojený.

- (25) *Welch*, Dixon noticed, had rejoined the group and was looking from face to face, obviously in quest of a point of entry into the conversation. (Amis, s. 17) Nyní, jak si Dixon všiml, se k nim opět připojil Welch, hleděl z jednoho na druhého a zřejmě čekal na příležitost vmísit se do rozhovoru. (Mucha, s. 17) Dixon si povšiml, že se k nim Welch vrátil a těkal pohledem z jednoho na druhého s očividnou snahou vmísit se do hovoru. (Hilská, s. 50)

Tendence rýsující z popsaných rozdílů mezi překlady zčásti reflektují jazykový vývoj, k němuž došlo od doby, kdy byl napsán první (1959) a novější (2010). To platí zejména o přechodníku, který ze současné češtiny téměř vymizel. Neplatí to však o adjektivizovaných participiích, která sice alternují se vztažnými větami, ale v psaném jazyce, v beletrii reprezentované narativní částí, se stále užívají. Zjištěné rozdíly ovšem také reflektují změny v překladatelském přístupu: věrné tlumočení originálu, aniž působí strojeně či nepřírozně, oproti tendenci k volnějším překlady bližšímu mluvenému jazyku. S volnějším způsobem překladu souvisí např. rozdíl ve způsobu odkazování na jednající osoby, který ovšem také reflektuje tendenci vyhýbat se opakování týchž jazykových prostředků, nejvýrazněji doloženou repertoárem použitých uvozovacích sloves. Pokud jde o příslovečné určení způsobu, tendence k volnějším překlady by naznačovala volbu opisných protějšků, avšak příklad (20) ukazuje, že faktorů určujících volbu realizační formy je více. Z porovnání popsaných jevů se jako aspekt, který podléhá jazykovému vývoji a překladatelské metodologii nejméně, jeví aktuálněčlenská struktura. I zde se ukazuje, že příčiny odchylek je třeba hledat nejen v chybné interpretaci, ale i v potenciálnosti originální struktury, prostředcích systému cílového jazyka a uзуálnosti odpovídajícího překladového protějšku.

4. ZÁVĚR

Pokud jde o kontrastivní výzkum prováděný na digitalizovaných paralelních textech, nepochybně představuje jeho kvalitativně nové stadium. Pochopitelně se zkou-

mají především jevy, které se nabízejí k zpracování na základě korpusové metodologie. O přínosnosti tohoto (*corpus-driven*) přístupu není třeba pochybovat, nicméně stejně důležitý je kontrastivní výzkum využívající paralelních korpusů jako prostředku (*corpus-based /assisted*) k porovnání jevů, které odkrývá jazykové aspekty nepostižitelné samotným intralingválním výzkumem. To ovšem zahrnuje i jevy textové povahy, pro něž ještě nelze získat materiál formalizovaným dotazem vloženým do paralelních korpusů. Základním požadavkem na jazykový výzkum založený na digitalizovaných textech, jak kontrastivní, tak monolingvální, by měl zůstat jazykový aspekt výzkumu a jeho přínosnost k současnému popisu zkoumaného jevu.

LITERATURA

- ADAM, M. (2013): *Presentation Sentences (Syntax, Semantics and FSP)*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta.
- ADAM, M. (2016): A case study in verbs operating in the presentation and/or quality scale respectively: BUZZ and SEIZE. In: M. CRHOVÁ — M. WEISS (eds.), *Silesian Studies in English 2015, Proceedings of the 4th International Conference of English and American Studies*. Opava: Slezská Univerzita, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, s. 7–18.
- BRŮHOVÁ, G. (2014): Ditransitive complementation from the FSP point of view. *Prague Studies in English*, XXVI, *AUC Philologica* 3 (2013), s. 61–83.
- BRŮHOVÁ, G. — MALÁ, M. (v tisku): On English locative subjects. *Prague Studies in English*, XXVIII.
- DUDÁKOVÁ, P. (2016): *Překladové koreláty anglických tough-constructions. English tough-constructions and their Czech counterparts*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- DUŠKOVÁ, L. (2012): Vilém Mathesius and contrastive studies, and beyond. In: M. MALÁ — P. ŠALDOVÁ (eds.), s. 21–48.
- DUŠKOVÁ, L. (2015a): *From Syntax to Text: the Janus Face of Functional Sentence Perspective*. Praha: Karolinum Press.
- DUŠKOVÁ, L. (2015b): Textual roles of two forms of rhematic subjects: initial rhematic subjects vs. subject rhematized by *it*-clefts. *Linguistica Pragensia*, 15, s. 49–66.
- DVOŘÁKOVÁ (GOLKOVÁ), E. (1964): On the English and Czech situational adverbs in functional sentence perspective. *Brno Studies in English*, 4, s. 129–42.
- FIRBAS, J. (1957): K otázce nezákladových podmětů v současné angličtině: Příspěvek k teorii aktuálního členění větného. *Časopis pro moderní filologii*, 39, s. 22–42, 165–173; anglicky: Non-thematic subjects in contemporary English. A contribution to the problem of central and peripheral phenomena in the system of functional sentence perspective. *Travaux linguistiques de Prague*, 2, s. 239–56. Přetištěno ve Firbas (2010), s. 281–298.
- FIRBAS, J. (1959): Thoughts on the communicative function of the verb in English, German, and Czech. *Brno Studies in English*, 1, s. 39–68. Přetištěno ve Firbas, (2010), s. 126–56.
- FIRBAS, J. (1961): On the communicative value of the Modern English finite verb. *Brno Studies in English*, 3, s. 70–104. Přetištěno ve Firbas (2010), s. 190–214.
- FIRBAS, J. (1962): Ze srovnávacích studií slovosledných. K Mathesiovu pojetí anglické slovosledné soustavy ve srovnání se slovoslednou soustavou českou. *Slovo a slovesnost*, 23, s. 161–174; anglicky: From comparative word order studies. Thoughts on V. Mathesius's conception of the word-order system in English compared with that in Czech. *Brno Studies in English*, 4, 1964, s. 111–128. Přetištěno ve Firbas (2010), s. 239–258.
- FIRBAS, J. (1992): *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge: University Press.

- FIRBAS, J. (1994): Substantiating Daneš's view of givenness as a graded phenomenon. In: S. ČMEJRKOVÁ — F. ŠTRÍCHA (eds.), *The Syntax of Sentence and Text*. Amsterdam: John Benjamins, s. 119–129.
- FIRBAS, J. (1995): Retrieval span in functional sentence perspective. *Brno Studies in English*, 21, s. 17–45.
- FIRBAS, J. (2010): *Collected Works of Jan Firbas*, 1. Brno: Masarykova univerzita.
- GOLKOVÁ, E. (1983): On adverbials of agency in English and Czech. *Brno Studies in English* 15, 37–48.
- GOLKOVÁ, E. (1985): On English adverbials of agency in the penultimate sentence position. *Brno Studies in English*, 16, s. 63–71.
- HLADKÝ, J. (1961): Remarks on complex condensation phenomena in some English and Czech contexts. *Brno Studies in English*, 3, s. 105–118
- HOROVÁ, E. (1976): On position and function of English local and temporal adverbials. *Brno Studies in English*, 12, s. 93–123.
- CHLÁDKOVÁ, H. (1979): English and German equivalents of the Czech adverb of manner examined from the point of view of functional sentence perspective. *Brno Studies in English*, 13, s. 61–104.
- JOHANSSON, S. (2007): *Seeing through Multilingual Corpora: On the Use of Corpora in Contrastive Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- KUDRNOVÁ, A. (v tisku): English *it*-clefts with focused subject from the viewpoint of functional sentence perspective and their Czech translation equivalents. *Prague Studies in English*, XXVIII.
- MALÁ, M. (2014): *English Copular Verbs. A contrastive corpus-supported view*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- MALÁ, M. — ŠALDOVÁ, P. (eds.) (2012): *A Centenary of English Studies at Charles University: from Mathesius to present-day linguistics*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- MALÁ, M. — ŠALDOVÁ, P. (2012): Complex condensation — Vilém Mathesius, Josef Vachek, Jiří Nosek, and beyond. In: M. MALÁ — P. ŠALDOVÁ (eds.), s. 135–158.
- MARTINKOVÁ, M. — M. ŠIMON. (2014): Enklitická partikule *pak*: korpusová studie. In: *Korpusová lingvistika Praha 2014: 20 let mapování češtiny*. Příspěvek na konferenci, 17. 9. 2014.
- MATHESIUS, V. (1942): Ze srovnávacích studií slovosledných. *Časopis pro moderní filologii*, 28, 2, s. 181–190; 28, 3, s. 302–307.
- PETROVÁ, Z. (2016): *Czech copak and its English translation equivalents in parallel texts. České copak a jeho anglické překladové ekvivalenty v paralelních textech*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- POLÁČKOVÁ, M. (1988): K poměru nominálních a verbálních rysů mezi češtinou a angličtinou z hlediska překladu. *Časopis pro moderní filologii*, 70 (*Philologica Pragensia* 31/4), s. 21–26.
- POLDAUF, I. (1963): Třetí syntaktická rovina. *Philologica Pragensia*, 6, s. 134–146; anglicky: The third syntactic plan, *Travaux linguistiques de Prague*, 1, s. 241–255.
- POPELÍKOVÁ, J. (2015): Tough-constructions and the issue of thematicity: a study of the word *easy* in 17th and 18th century English. *Linguistica Pragensia*, 25, 1, s. 37–48.
- RENSKÝ, M. (1965): The noun-verb quotient in English and Czech. A tentative statistical analysis. *Philologica Pragensia*, 8, s. 289–303.
- SEDLÁČEK, M. (2016): *Reporting Clauses in Czech and in English*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- SVOBODA, A. (1981): *DiatHEME*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- ŠEBESTOVÁ, D. (2015): *English translation counterparts of Czech sentences containing copak and jestlipak*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- UHLÍŘOVÁ, L. (1974): On the role of statistics in the investigation of FSP. In: F. DANEŠ (ed.), *Papers on Functional Sentence Perspective*, Praha: Academia, s. 208–216.
- VACHEK, J. (1955): Some thoughts on the so-called complex condensation in Modern English. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity A* 3, s. 63–77.

PRAMENY

ADAMS, R.: *Watership Down*. Penguin Books, 1974. Překlad Jitka Minaříková a Hana Žantovská, *Daleká cesta za domovem*. Mladá fronta, Praha, 1986.

AMIS, K.: *Lucky Jim*. Victor Gollancz, Londýn, 1954. Překlad J. Mucha, *Šťastný Jim*, SNKL, 1959; překlad K. Hilská, *Šťastný Jim*, Plus, Praha, 2011.

BAINBRIDGE, B., *The Bottle Factory Outing*. Collins, Glasgow, 1977. Překlad Hana Bělehradská, *Podnikový výlet v prodlouženém čase*. Odeon, Praha, 1981.

FUKS, L., *Pan Theodor Mundstock*. Československý spisovatel, Praha, 1963. Překlad Iris Urwin, *Mr. Theodor Mundstock*. Ballantine, New York, 1969.

FOWLES, J. *The French Lieutenant's Woman*. Triad, Granada, 1983 (1. vyd. 1969). Překlad Hana Žantovská, *Francouzova milenka*. Mladá fronta, Praha, 1976.

JAMES, P. D. *Unnatural Causes*. Sphere Books, Londýn, 1984. Překlad J. Z. Novák, *Z příčin nikoliv přirozených*. Odeon, Praha, 1986.

JIROTKA, Z. *Saturnin*. František Borový, Praha, 1943. Překlad Mark Corner, *Saturnin*. Karolinum Press, Praha, 2003.

KUNDERA, M., *Žert*. Atlantis, Brno, 1966. Překlad Michael Henry Heim, *The Joke*. Harper a Row, New York, 1984.

DOKLADY (12) b., (13) a., b., c.

InterCorp: Český národní korpus — InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupné na: <<http://www.korpus.cz>>. Navštíven: březem–červen 2012.

Citované tituly z *InterCorp*:

AMIS, K. (1954): *Lucky Jim / Šťastný Jim*. Překlad J. Mucha (1959).

CLARKE, A. C. (1972): *Rendezvous with Rama / Setkání s Rámou*. Překlad Z. Volný, 1984.

GRISHAM, J. (1997): *The Partner / Partner*. Překlad P. Kříž, 1998.

Libuše Dušková | Ústav anglického jazyka a didaktiky, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy | nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
libuse.duskova@ff.cuni.cz

